

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФУНДАМЕНТАЛЬНА БІБЛІОТЕКА

СЦЕНАРІЙ

«День Українського козацтва та День захисника і захисниці України»

Одеса - 2023

Ведучий 1: На початку жовтня українці святкують дві визначних дати: День Українського козацтва та День захисника і захисниці України.

Друге свято наймолодше – День захисника та захисниці України відзначається з 2014 року. Тодішній президент України Петро Порошенко видав відповідний указ з метою «...вшанування мужності та героїзму захисників незалежності й територіальної цілісності України, військових традицій і звитяг українського народу. Сприяння подальшому зміцненню патріотичного духу в суспільстві та на підтримку ініціативи громадськості». В цей день вшановують сучасних захисників та героїв різних епох нашої історії.

Ведучий 2:

Звісно, включаючи таку її велику частину – як українське Козацтво, день якого також припадає на цю дату. У 1999 році тодішній Президент України Леонід Кучма впровадив це свято своїм Указом. Воно було встановлено, враховуючи історичне значення й заслуги козацтва в утвердженні української державності та його вагомий внесок у сучасний процес державотворення.

Ведучий 3: Козаки завжди вважали Пресвяту Богородицю своєю заступницею й захисницею від ворогів. Головна церква українських козаків у Запорізькій Січі була на честь Діви Марії. Її ікона стояла в кожному курені, а зображення Богоматері – на хоругвах, під якими козаки виступали в походи. Також, само 14 жовтня проходила Велика Козацька Рада, на якій обирали отамана та вирішували, як жити наступного року.

Ведучий 2:

У дев'яностих роках минулого століття активно почали впроваджуватись різні заходи: кінні походи «Козацькими шляхами»! Зарубіжні походи козацької чайки «Свята Покрова» до берегів Франції та Англії! Фестиваль-турнір бойових мистецтв «Козацька слава»! Фестиваль національних видів єдиноборств та всеукраїнський чемпіонат козацького морського багатоборства.

20 років тому була створена Всеукраїнська федерація козацького двобою та Міжнародна федерація бойового гопака. Впроваджуються Національні програми відродження та розвитку Українського козацтва, як громадської сили, здатної істотно впливати на процес консолідації суспільства.

Ведучий 1:

В Україні зареєстровано близько десятка всеукраїнських громадських організацій Українського Козацтва та більш ніж 500 обласних, районних, міських і сільських козацьких утворень. У своїх лавах вони нараховують майже 200 тисяч осіб.

Ведучий 3:

Отже давайте більш детально про козаків. Про них чув кожен в Україні. Про них написано багато наукових книжок, художніх творів, знято фільмів. Слова про «козацький рід» звучать у гімні України. Козаків можна побачити на наших військових парадах, їх зображення є на українських грошах та поштових марках. Про малого хлопця чи дорослого парубка, якій вміє відстояти свою честь, захистити слабшого, старого чи жінку, в нас кажуть: «справжній козак».

Перші згадки про козаків можна знайти у 1492 році. Саме тоді запорожці нанесли нищівну поразку турецькій воєнно-морській галері, визволивши з полону своїх побратимів. У ті часи постійні напади турків та кримських татар зі степу змушували українців боронити своє життя, житло й майно, аби не зникнути, як нація. Так звані «гості» забирали в полон дітей, дівчат, молодих чоловіків, потім продаючи їх у рабство.

Ведучий 2:

Що ж ми знаємо про козаків?

Слово «козак» тюркського походження і означає "вільна людина", "воїн-вершник". В українській мові слово "козацтво" визначає суспільний стан вільних від кріпосного права людей, які займалися господарською діяльністю і обороняли Україну від іноземних загарбників.

Основними джерелами формування козацтва в Україні були селяни, які, тікаючи у степ, протестували проти закріпачення та посилення феодальної експлуатації.

Вони йшли на південь, спочатку з метою сезонного промислу, полювання, рибальства, а потім об'єднувалися й будували на Дикому полі невеличкі захисні містечка – прообрази січі.

У 1556 році на острові Мала хортиця черкаський староста Дмитро Вишневецький заснував фортецю Хортицю, яка започаткувала Запорізьку Січ.

Ведучий 3:

Головними справами козаків були: організація походів проти татар та інших ворожих формувань, мисливство, заготівля дичини, лов риби та навіть бджільництво.

У козаки йшли люди, які бажали бути вільними та присвятити життя захисту своїх одноплемінників. В середині 16-го століття вони йдуть у спустошені татарами землі між Дніпром та Південним Бугом. Там, у степу за Дніпровськими порогами, на Запоріжжі, і виникає український різновид європейського лицарства – козацтво.

Військовим та адміністративним центром стає Запорізька Січ – перше політичне формування з ознаками республіки, що проіснує до 1775 року.

Ведучий 1:

Є кілька версій походження слова «Січ».

- це штучна перешкода з повалених дерев, влаштована в оборонних цілях – «засіка»;
- це ділянка річки, на якій русло роздвоюється навпіл – «січеться»;
- чи це «земельні ділянки, розчищені від лісу».

Відмітимо, що крім Хортицької, також відомі січі: База-влуцька, Тома-ківська, Чорто-млицька, Каменська тощо.

Ведучий 2:

Це здається неможливим, але у тисячному товаристві не було ніякої форми поліції або наглядачів за законом, як це було в усіх інших великих містах.

Закони на Січі були досить жорстокими. За крадіжку чи вбивство одного з побратимів, козак платив власним життям, і в доволі страшний спосіб: його могли поховати живцем разом з небіжчиком. Або бити кийками, що часто закінчувалось фатально. Так чи інакше, але дисципліну це підтримувало залізно.

Ведучий 3:

Існував у запорожців цікавий звичай. Їх курені були завжди відкриті. Мандрівник чи перехожий міг зайти туди, погостювати, поїсти і рушити далі в дорогу. І це навіть, якщо господаря немає вдома. Однак існувало суворе правило – з куреня нічого не виносити, інакше – покарання. А як хтось знайде якусь річ на Січі, прив'яже її до високого стовпа. Як за три дні власник не знайдеться, річ переходить у володіння того, хто її знайшов.

Козаки об'єднувалися в курені (загони). Кожен курінь обирав собі отамана (ватажка). Але це було демократичне і незалежне об'єднання, де усі мали свободу, рівні права та обов'язки. А жорстка дисципліна була запорукою успіхів під час військових походів. Козаки розвивали власну військову вправність та створили свій флот, що складався з легких і швидких човнів – «чайок». Побутове життя було дуже простим, жінки з ними не жили. Чоловіки повністю обслуговували себе самі: готували їжу, лагодили одяг тощо.

Ведучий 2:

У військових походах козакам було суворо заборонено пиячити. Порушення цього правила прирівнювалося до зради і могло каратися смертю.

На початку січі головним гетьманом був "кашевар", тобто кухар. Недаремно і назва була Кошевий отаман.

Кошових отаманів до середини 17-го століття часто називали гетьманами. У Козацькій Республіці владу кошового отамана обмежували: звіт, час і рада запоріжців. Кожен кошовий щороку, 1 січня, звітувався перед побратимами на Раді. Якщо козаки висловлювали невдоволення його діями, отаман негайно кидав на землю шапку, клав палицю, вклонявся товариству, дякуючи за виявлену протягом року честь, і йшов у свій курінь.

Ведучий 1:

Їли козаки з одного казана. Він у них шанувався, як святиня і символ їхньої військової частини. Козацькі бунти починалися з того, що вони перевертали свої казани. Також казани грали роль символу військової єдності куреня.

Козаки кожного куреня мешкали разом зі своїм отаманом. Для приготування їжі у кожному курені був кухар, якому допомагали кілька хлопчиків, що приносили йому воду й чистили казани після обіду. Обід складався з двох страв. Перша звалася «саламаха», вона нагадувала кашу, приготовану з борошном, водою та сіллю. Друга мала назву «тетеря», і являла собою суміш борошна, крупи та проса. Вона була трохи рідша за «саламаху», бо в неї додавали багато слабенького пива або рибної юшки. Провізію купували за гроші куреня. Згадані страви подавали у великих посудинах, які звалися «ваганки», але ніколи не вживали хліба. Козаки, які не задовольнялися звичайними стравами, а хотіли їсти м'ясо або рибу, купували їх за власні гроші у складку гуртом.

Ведучий 2:

Усі ми приблизно уявляємо, як виглядали козаки, які мали атрибути – але зараз детальніше подивимось на ці речі, та розберемо їх функції. Щодо одягу – козаки носили вишиту сорочку, жупан та шаровари – дуже широкі штани, які дозволяли вільно та швидко рухатись. Вони були підперезані широким, довгим поясом.

Щодо символіки. Вона є важливим складником будь-якої ідеології. Герби й родоводи, клейноди, зброя, одяг, зачіски, житло, церемоніал, коні та їх упряж, їжа – це усе, з чим пов'язувалося життя козаків, і що вирізняло їх з-поміж загалу.

Ведучий 1:

Символи-відзнаки державної і військової влади називалися клейноди. До них належали гетьманська булава, бунчук, стяг, печать, пернач, корогви, литаври, значки, бубни, тростинки й труби.

Булава – символ гетьманської влади або кошового отамана на Запорізькій Січі.

Це була палиця з горіхового дерева, довжиною 50–70 сантиметрів, зі срібною чи визолоченою кулею на кінці. Вона завжди розкішно оздоблювалась коштовним камінням. Іноді за символ гетьманської влади також слугувала комишина – палиця з очерету. Курінні ж отамани носили жезли-пірначі (шестопери) – різновид булави. Металева головка з гострими виступами, насадженими на держало.

Бунчук – відзнака гетьмана і кошового під час військових походів. Це деревко завдовжки два – два з половиною метри, із золотою кулею, на якій було підвішене кінське волосся й червоні мотузки, як символ гетьманської влади. Звичай ношення бунчука спочатку був у турків, потім цю традицію перейняли поляки, а тоді вже й українські гетьмани. Бунчуки несли перед гетьманом при його виїздах та виходах, і ставили перед гетьманським наметом. Вони зберігалися у бунчужного.

Ведучий 3:

Стяг, хоругва або корогва – прапор Війська Запорізького, найбільша святиня козацтва. Військова відзнака влади гетьмана України, кошового отамана Запорізької Січі, полковника, сотника. Зберігалися у хорунжого.

Корогви були шовкові, яскравих кольорів, найчастіше червоного. З одного боку була Богородиця, з іншого – хрест зі списом та написом, до якого полку належала.

Печатка – символ влади судді. Нею скріплювались всі документи Війська Запорізького. Видані кошом універсали, привілеї, дипломатичне листування. На печатці зображений герб – постать козака, озброєного мушкетом і шаблею.

Ведучий 2:

У козацького полковника була своя відзнака, вона мала назву – пернач або шестипер. Він являв собою металеву палицю 70-ти сантиметрів у висоту, до якої було прикріплено шість схрещених між собою металевих пластин.

Пернач – це вид холодної зброї, тому полковники використовували його у боях. На руків'ї пернача містилися кільцеподібні валики, які слугували опорою для рук. Іноді до пернача кріпився гак для стягування чи захоплення ворожої зброї.

Ведучий 1:

Литаври – це військовий інструмент. Він наводив жах на ворога своїми громовими ударами, був засобом зв'язку між військовими козацькими загонами. Удари в литаври сигналізували про небезпеку. Під час бою, спеціальними умовними сигналами передавали накази по війську, кошу і т.п. Литаври виконували функцію ударного музичного інструмента в полковій музиці Війська Запорізького. Для козацтва литаври були священною річчю. Можна сказати, що вони належать до речей національної символіки.

Відповідальним за правильну гру на литаврах був довбуш (довбиш). Ця посада була призначуваною з членів коша (війська козаків). Без ударів довбиша в литаври не можна було скликати Січову Раду.

Ведучий 3:

Сурми (труби) – це старовинний духовий музичний інструмент прямої видовженої форми, який використовували переважно, як сигнальний. Сурма – один із видів козацької дерев'яної труби. Козацькі сурми грали до бою.

Серед козаків існувала спеціальна уповноважена людина – сурмач, який і подавав відповідні сигнали під час бою. Призначення сурм та литаврів – різні. Литаври задавали більше ритм походу чи бою. Натомість сурми сповіщали про початок бою, відхід армії чи перелаштування війська.

Ведучий 2:

Козацький каламар також займає важливе місце серед клейнодів. Це інструмент для письма, приладдя для зберігання чорнил (звідси інша назва – чорнильниця) і вмочуванні в нього предмета для письма (найчастіше пера) під час писання.

В Україні особливого поширення набув у козацькі часи. Каламар вручався на Січовій Раді писарю. Це була людина, яка знала кілька мов, і вела міжнародну переписку. Зовнішньою ознакою гідності військового писаря був каламар в довгій срібній оправі, який він під час Ради тримав за поясом, а перо застромлював за праве вухо. Посаду писаря на січі в різний час обіймали такі люди, як Богдан Хмельницький та Пилип Орлик.

Ведучий 1:

Зброя. Ключове місце у козацькому житті посідала зброя, з якою козак не розставався навіть поза межами поля бою. Тому не дивно, що зброя козаків вважалася повноправним клейнодом, і вшановувалась українським лицарством.

На озброєнні у козаків були: чекани, списи, ножі, кинджали, шаблі, пістолі, кремнієві рушниці тощо.

Шабля вважалася вкрай необхідною для козака, і в піснях козацьких вона завжди називалась «шаблею-сестрицею, ненькою рідненькою, дружиною-паняночкою молоденькою». - *Ой, панночко наша шаблюко! З бусурманом зустрічалась! Не раз, не два цілувалась!*

Козацькі шаблі були тонкі й легкі, не дуже криві й не дуже довгі, середньої довжини, приблизно одна ціла три десятих метри, з оздобленою ручкою. Як справжній лицар, запорожець надавав перевагу шаблі, називаючи її «чудесною зброєю».

Ведучий 2:

Козацьке військо було озброєне і ручною вогнепальною зброєю, що посвідчують численні згадки в документах, думках, історичним піснях. Кожний козак міг мати не одну, а кілька рушниць. Тому сучасники називали їх «вогнистим» або «рушничним військом».

У джерелах 16-18 століття зустрічається багато назв вогнепальної зброї, що на той час використовувалася козаками: гаківниці, рушниці, аркебузи, мушкети, карабіни, яничарки, гультинки. Козаки однаково вправно володіли як холодною, так і вогнепальною зброєю. Бойовому мистецтву козаків міг позаздрити будь-хто. Відомо, що козацькі «чайки» і «дуби» декілька сторіч наводили страх на флот Османа Туреччини.

Ведучий 3:

Французький інженер Гійом Боплан, який у 17-му столітті перебував на польській службі і займався будівництвом фортець в Україні писав: «човни козацькі, маючи з кожного боку по 10-15

весел, плавають на веслах швидше за турецькі галери... Помічають же ворожий корабель чи галеру швидше, ніж турки помітять їх човни...»

Козацький кінь – без нього неможливо уявити козака ні в мирний, ні у воєнний час. Кінь став уособленням долі, символом волелюбності, вірної дружби, відданості, готовності до самопожертви. У народних піснях і картинах кінь постає вірним товаришем і побратимом козака.

Ведучий 2:

Як неможливо уявити справжнього козака без шаблі та рушниці в бою, так само – без люльки під час перепочинку. Була вона неодмінним атрибутом козацької «ясної» зброї, символом чоловічої гідності. Хоча паління і вважалося в народі справою гріховною, проте козак не міг розлучитися зі своєю єдиною розвагою у степовій самотності.

Люлька відома в Україні із 17-го століття. Скоріш за все, козаки «познайомилися» з нею під час походів Чорним морем до берегів Туреччини, до Стамбулу. Це підтверджує етимологія, адже тютюн, люлька – слова тюркського походження.

Ведучий 1:

Чуб запорізького козака, або, як казали вони самі – оселедець, це не просто елемент козацького образу, а це ще і ціла легенда. Варто відзначити, що лише досвідчені козаки, які вже встигли відзначитися у великих битвах, мали право на довгий чуб. Така зачіска була під заборонаю для молодих воїнів.

Це не свідчить про якусь ієрархію. Малось на увазі, що досвідчені козаки за час проведених битв, встигли настільки нагрішити перед Богом, що це вже не замолиш ніякими молитвами. Отже, вони були впевнені, що неодмінно потраплять до пекла. Але вихід, щоб врятувати козацьку долю, був знайдений. Козак відрощував собі оселедець, сподіваючись, що Господь змилюється, і саме за цей чуб все-таки витягне його з пекельного полум'я.

При цьому, досвідчений козак повинен був носити оселедець так, щоб той був на лівій стороні. Це було потрібно, щоб волосся скидало нечисту силу, яка начебто, сиділа у козака на лівому плечі, і намагалася штовхнути того на безбожжя. Оселедець був відмінною рисою, справжнього козака, який не забув про віру і усвідомив усі свої несправедливі вчинки. Саме тому, у полонених козаків турки часто відрубували довгі чуби, щоб їх віра похитнулася, і порятунку з пекла можна було не очікувати.

Ведучий 2:

Козачий звичай носити сережки пов'язаний виключно з військової стороною життя. Носили їх не для краси, і не кожен міг собі це дозволити. Найчастіше сережки робили зі срібла у вигляді півмісяця.

Сережка в лівому вусі козака означала, що він один син у матері. Сережка в правому – що останній чоловік свого роду. Якщо ж козак носив по сережці і в правому, і лівому вусі – це означало, що він одна дитина у батьків. У походах і боях таких по можливості берегли.

Ведучий 1:

Козаки – це окреме і неповторне явище не тільки в українській історії, а навіть у світовій. Ніде у світі не було такого поняття як Січ. Недарма разом з мужністю, силою, хитрістю та розумом козаків – говорять про містичну складову, яка робить їх чимось більшим, ніж просто воїнами.

Хоча епоху українського козацтва, здавалося б, вивчили детально – чим більше ми впізнаємо історичних фактів, тим більше навколо них з'являється міфів та легенд. Так вважалося, що козаки не бояться ні вогню, ні води, ні шаблі, ні кулі (хіба що срібної та освяченої). Можуть відкрити будь-які двері без ключів. Пливти у човні по підлозі, немов на хвилях. Перейти річку, не намочивши ніг. Перетворюватись в різних тварин. Читати думки. Ставати невидимими. Спілкуватись з тваринами і таке інше.

Ведучий 3:

Козак – це передовсім воїн за духом, який воюватиме тільки за честь та свободу. Шляхетність, мудрість, відвага – три основні ознаки козака: шляхетного не підкупиш, мудрого не обдуриш, мужнього не залякаєш!

Є така легенда про випробування, що чекали на чоловіків, коли їх приймали в козаке товариство.

- Після того, як хлопець перехреститься, його пригощали пекучим від перцю борщем. Новачок мав його з'їсти.
- Потім його вели до Хортиці, чи до іншого місця на Дніпрі, де лежала перекинута між скелями колода: хлопець мав пройти тим «містком», не впавши у воду.
- Після цього іспиту, майбутній козак повинен був пропливти певну відстань проти течії в смузі Дніпровських порогів.
- Потім, осідлавши дикого лошака – чолом до хвоста, без сідла й вуздечки, проскакати верхи полем і повернутися неушкодженим. Якщо хлопець «на дикому лошаку скавав», це означало, що у «козаки годиться».

А зараз слово нашим студентам, які підготували декілька віршів до вашої уваги.

ВІРШ №1

Нехай ніхто не половинить – твоїх земель не розтина.
Бо ти єдина, Україно, бо ти на всіх у нас одна.
Одна від Заходу й до Сходу, володарка земель і вод.
Ніхто не ділить хай народу, бо не поділиться народ.

ВІРШ №2

Воїне! Лицарю славний! Ти зброю тримаєш в руках.
Щоб на нашу країну-державу злий не позарився враг.
Будь мужній і будь достойний – ти слави своїх батьків.
Відважний український воїн – нащадок славних козаків.

ВІРШ №3

Зі святом козачим тебе я вітаю!
Відваги! Любові щиро бажаю!
Хай буде все добре, здійсняться всі мрії!
У серці хай тепляться світлі надії!
І ще побажаю я щастя й добра.
Усім нам безхмарного тільки життя!
Будь мужнім і гідним держави своєї,
Відважний нащадок країни всієї!

Ведучий 1:

Якщо підсумувати, то козак в українській культурі – це звитяжний воїн, захисник Батьківщини, що боронить свободу, права, віру, звичаї та гідності кожного, хто живе під небом України. В ньому вбачається творчий і волелюбний дух наших предків. Багато хто з нас і сьогодні має козацькі прізвища. Через козацтво створювалася наша історія, і кожен з нас не тільки причетний до її минулого, а й відповідальний за теперішнє і майбутнє.

Дякуємо за увагу!